

Миле Клепић

ПОДЛОКАЊСКЕ
И ДРУГЕ СЕНКЕ

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Уредник
Зоран Колунџија
Јовица Тркуља

Миле Клепић

ПОДЛОКАЊСКЕ
И ДРУГЕ СЕНКЕ

Нови Сад
2021

Ову књигу посвећујем својој деци Мили.

Продавница месних производа „Чока“, Банатско Аранђелово, продавац Тодор Баковић, унутра неколико кунџаца. Свећозар Радин Чварац улази подијнућих рамена, поносно носи плаву, сиву-но пазу и дубоким храјавим пјасом поздравља пјисућине. Тодор му се обраћа: „Свећозаре, пји познајеш мешпјане у душу, кажи нам какав је човек Рада Целебац?“ Свећозар пошећта кроз продавницу и каже: „Хај Тодо, Рада је мој пјажпаш, пори ће каз'пши!“

Пријатељ ми је Сократ, учитељ мој,
но већа ми је пријатељица истина.

Платон

ПРЕДГОВОР

Добровољци српске војске у Великом рату (1914–1918), Срби аустроугарски држављани, у свом животном веку прошли су све историјске буре које је донео *крајњи* двадесети век (1914–1989): у Великом рату променили су униформу и државу, борећи се за Србију – отаџбину коју пре тога никада нису видели. То им следбеници нестале Аустроугарске током двадесетог века никада нису опростили; изборили су се за државу за коју се нису борили (Југославију), а чији су чувари и симболи били; у време Другог светског рата, на свим тачкама на којима су живели, непријатељи распарчане и окупиране Краљевине Југославије прогнали су их као њене верне браниоце. По завршетку Другог светског рата, комунистичка, Титова Југославија ставила их је као монархисте и творце Краљевине Југославије, задојене српском националном идејом, ван свог друштвеног, моралног, а забраном Савеза ратних добровољаца Краљевине Југославије и његовим проглашењем за фашистичку организацију, и ван сваког правног поретка.

Ђутање о историјском подвигу и жртвовању српског народа, државе и војске у Великом рату, у периоду Титове комунистичке Југославије, најтеже је погађало управо њих. Већина добровољаца у процесу колонизације између два светска рата била је пресељена

у тзв. *северне крајеве* (Банат, Бачка, Барања, Срем, Славонија), где им *њихова власћ и држава* дуго нису обезбедиле власништво над додељеном земљом и кров над главом, и где су прошли тешко и мучно искуство још једног животног почетка, на ледини, *на четири коца*, јер су куће градили често на мајурима где насеља пре њихових никада није било.

Између два светска рата, на месту насељења били су нежељена појава: део власти сматрао их је вечито бунтовним и немирним елементом, мањинско становништво гледало их је као нежељену слику нове државе међу њима, за српско мештанско становништво били су нежељени *дођоши*, конкуренти за надеобу земље у југословенској аграрној реформи, а за комунисте, који су рушили југословенску краљевину, експоненти великосрпске политике у панонском простору.

Миле Клепић написао је књигу која је добровољачки јаук што је био дубоко похраћен у њему, затворен, и дуго у Титовој Југославији осуђен на тамновање, на вечно прогонство из српског памћења, па и из сећања потомака. Књига је лично сећање, утемељено на породичном искуству добровољачких породица Пилиповић, Батиница, Клепић, насељених из околине Босанског Петровца у Подлокању, на ледини, близу граница које су добровољци морали да чувају, на месту које је истовремено личило и на награду и на прогонство.

Ово је лична исповест с правом на чињеницу личног искуства, као и с правом да личне исповести трају и у породицама са искуствима различитим од искуства набројане три фамилије у Подлокању.

У књизи аутор дубоко осећа како се људска енергија његових ближњих троши у судару са животом,

с ветровима историје, с ратовима, сеобама и идеологијама, а највише с људском злобом нахраћеном новом идеологијом, која је градила новог човека, а градећи га, понижавала и уништавала старог, а с њим и историјско сећање, српско осећање, православно виђење живота и хришћански морал, обичаје и вредности утемељене на искуству генерација.

Текстови Милета Клепића, дубоко лични, одсликавају грозничаву динамику историје: поимање света добровољаца српске војске из Босне, насељених на северу Баната, узбурканих година ратова, печалби и сеобе, али као своју стајну тачку имају онај период по завршетку Другог светског рата када се свет добровољачких породица окренуо изопштењу сваког онога који се није одрекао идеја, принципа и вредности за које се борио.

Комунистичка идеологија разорила је духовно и морално добровољачка насеља (у овом случају, Подлокањ); део колониста, а посебно поратне колонистичке омладине, пригрлио је комунизам као кључни део своје личности, свог света, дубоко потискујући у себе (и истискујући из себе) свет својих очева; неке од колонистичких породица поднеле су жртве у годинама немачке окупације Баната, када се део колонистичке омладине, ношен хуком младости, обећавајућим идејама комунизма и примером својих очева из минулог рата, определио да пође примером бољшевичке Русије, а део њих пострадао је у немачким рацијама и окупаторским блокадама банатских колонија. Идејно, духовно, вредносно хомогене колонистичке заједнице у предратном периоду, попут Подлокања, у поратном времену нашле су се под притиском комунистичких власти, а носиоци комунизма и насилни извршиоци

воље нових власти у колонистичким заједницама били су део њихових, поготово млађих житеља. Насељеним добровољцима препуштена је маргина живота, ћутање, заборав, а у случајевима попут оних описаних у приповестима Милета Клепића (јавни исказ против комунистичке власти), и сурове казне или вишедеценијско изопштење из њихове и средине њихових потомака. Тако је у српском народу, а поготово у колонистичким – добровољачким насељима, настајао „страх од памћења“, или, још злокобнији, „стид од сећања“.

Миле Клепић испричао је причу која је деценијама тамновала у њему. Искрена исповест о борби за опстанак и минимум људског достојанства њена је највећа вредност. Још и данас, сто година после сеобе у Банат, Бачку, Барању, Срем и Славонију, затамњена је прича о добровољцима, о њиховим судбинама и животима (рефлексија ставова насталих о добровољцима у комунистичкој Југославији), поготово о њиховој судбини на крају животног века, када се пребирају године, подвлачи црта под животом и испитује његов смисао.

У текстовима Милета Клепића налазе се стварна имена и стварни људи, у њима куља стварни, прошли живот.

Сенке Подлокања искрсавају на белилу хартије, истрчавају у двадесет и први век и питају се о животу, вредностима, људском образу и људском стиду.

У Новом Саду, Др Милан Мицић,
10. јун 2021. године историчар и књижевник

ПОЛИТИЧАРИ

ЧИТАЧИ ОЧЕНАША

Никола Пилиповић, од оца Јована, рођен је 1890. године у Врточу, Босански Петровац. До своје 24. године живео је у Врточу, растао по планини, чувао кравицу, десетак оваца, коња Дората, обрађивао с оцем једну малу удолину, из које су ницали кромпир, пасуљ и неколико самониклих шљива трновача. Тако је пребијао дане све док „несрећни Гаврило“ није убио престолонаследника – како је говорио Никола. Онда је Царевина објавила рат Србији и мобилисала све мушкарце способне за војску. Николу је ратни вихор однео у Галицију: пуцњава, ровови, рат и крв. Једне ноћи, Никота, Дане и Никола, тројица Срба, договоре се да ће, чим се раздани, покушати да се предају Русима. Никола је исцепао рукав од кошуље, натакао га на бајонет, подигао пушку изнад рова и сва тројица су се трком сјурила у руски ров. Руси су их опколили, разоружали и питали ко су. Никола им је одговорио да су они Срби православци. Руси су се нешто договарали, а један од њих рекао им је да читају Оченаш. Изговорили су Оченаш, а Руси су их прихватили и пребацили у Одесу, где су у околини града радили на пољима код сељака.

Пријавили су се за српске добровољце. После одређеног времена, премештени су у Мурманск и бродом пребачени у Ливерпул. Из Ливерпула, преко Ламанша,

стигли су у Француску. На Ламаншу су јаки ветрови заустављали брод, који је морао да се усидри. После недељу дана, стигли су у Авр, из Авра у Оранж, поред Бордоа, где су месец дана провели на војној обуци. После обуке су возом стигли у Бари, и коначно бродом до Солуна. На свим пунктовима и председањима добијали су пакете с храном. Из Солуна су их одмах упутили на положај. Никола је јуришао, прошао без рањавања и после пробоја Солунског фронта ратовао до ослобођења Србије. После рата се вратио у Врточе.

Након стварања Краљевине СХС, добровољци су, као и сви ратни победници, добили награду: земљу и кућиште. Никола је добио земљу и кућиште у Банату, на тремеђи граница Краљевине СХС, Румуније и Мађарске, на рудини Подлоканица, у селу Подлокањ. Подлокањ је на надморској висини од 80 м, окружен нижим ритским земљиштем, које су воде Тисе, Мориша и Златице плавиле и подлокавале. Отуд и назив рудине Подлоканица и села Подлокањ. Вода је хиљадама година Подлоканицу подлокавала, а то је био идеалан терен за насељавање народа који су у неолиту и енеолиту живели на тим теренима.¹ На узвишеном делу су правили станишта, огњишта и оставе, а у околним језерима, барама и трстицима ловили су дивљач, хватали рибу и скупљали шкољке. На терену данашњег насеља Подлокањ налазило се старије насеље под истим именом, а сматра се да је настрадало у револуцији 1848/49. године.²

1 Стеван Војводић, *Подлокањ, некројола бакарној доба*, каталог за изложбу, Народни музеј Кикинда, 2000.

2 Миливоје Милосављевић, *Прилози за познавање насеља и насељавања Војводине*, Матица српска, Нови Сад, 1974.

На том терену је породица Марцибањи поседовала имање са шталама, шупама и кућерцима за слуге. Ту је испарцелисано насеље Подлокањ са 115 плацева, где су се доселили добровољци, колонисти, аутоколониисти и оптанти.

Никола се доселио 1923, са женом Ђујом и синовима Радом и Луком. Кћи Ружа и син Милош рођени су у Подлокању. Никола је био оштроуман, истинољубив и речит човек. Говорио је на прелима, скуповима, славама, пред представницима власти и у кафанама, увек истину, била она лепа и лака, или ружна и тешка. И увек „посред чела“. Али, од речи може да дође и свако зло. Зато је Никола често имао проблеме и тешке последице. Као и сви добровољци у северном Банату, и он је рђаво и мучно живео. Обрађивао је тешку и плавну ритску земљу, измешану са слатином, немајући ни добра радила, ни стоку, нити потребне вештине за обраду такве земље. Срби Банаћани нису били ради да помогну. Добровољце су примали нерадо, као оне који им отимају земљу и простор.

С временом су се привикавали на климу, терен, културу... У годинама после Великог рата многи су умирали, а болница у Новом Кнежевцу била је пуна добровољачке деце и јектике. Шупе, штале и трошне кућерке су порушили и почели да праве куће од цигала (зиданице), од ваљака и земљаног набоја. И кад су се донекле свикли на климу, обраду земље и културу, кад је рит почео мало да рађа, изнебуха, незвано, букнуо је Други светски рат. Поново је Шваба ударио по старим непријатељима и заузео Југославију. И све се поновило као у Великом рату. Потврдила се стара истина: све је већ било, само се понавља. Кад је председник Владе

Краљевине Југославије Драгиша Цветковић потписао Тројни пакт, Никола се спремио за пут и отишао у Београд, желећи да му каже да треба да се стиди што га је потписао и да га пита зашто смо се онда борили у Великом рату. Да му поручи: „Издао си и нас и свога оца Јована, који нам је командовао у том рату.“ Никола је неколико пута покушавао да уђе у Двор, али га је стража одбијала. Вратио се разочаран и утучен.

Протествовао је и кад је генерал Милан Недић, командант у Великом рату, постао председник српске владе: „Бог те велики убио, боље би ти било да си копô јутро ку’руза на четврто.“

Тек што су деца добровољаца, колониста, ауто-колониста и оптаната стасала за женидбу и удадбу, Немачка је бомбардовала Београд, објављена је мобилизација, а војска је кренула ка Церу и Колубари, мислећи да ће Немце дочекати на тим бојиштима, као у Великом рату. Међутим, војни стратеги су овога пута оманули и већина јединица је поред Дрине заробљена, потоварена у сточне вагоне и транспортована за Немачку, Аустрију, Норвешку... у логоре. Краљ је с Владом побегао у Лондон.

Већину младића који су остали у Подлокању сеоски учитељ Богољуб Барачки, резервни официр, убедио је да уђу у Недићеве јединице. Генерал Милан Недић био је ратни друг добровољаца из Великог рата, па су о њему добровољци својим синовима причали радо и добро, и та чињеница је била битна за одлуку ових младића. Младићи који нису отишли у Недићеве јединице, као и они што су побегли из тих јединица, опредељивали су се за Комунистичку партију у селу, или су пребегли у партизанске јединице.

Млади су тражили своје путеве, остваривање слободе, правде, среће, и сањали неки нови свет. Родитељи су саветовали младе да то не чине, и тада је долазило до сукоба. Млади су били тврди и често дрски, говорећи: „Доста нам је Солуна, преласка преко Албаније, војвода и краља!“

У селу су почела тајновита окупљања, ноћу, по траповима, подрумима и таванима. Копане су земунице – базе, гореле су парцеле зрелог жита, рушене су пруге и убијани немачки војници. Немци су узвраћали бесомучно и убијали сто за једнога. Добровољци су се бунили што им деца руше Краљевину и говорили да је за њу проливана крв. Након освајања Краљевине Југославије, Немци су се посебно усмерили на добровољце, бивше аустроугарске војнике, а њихове непријатеље из Великог рата. Ушавши у Банатско Аранђелово, одмах су срушили бисту краља Александра Карађорђевића, дело познатог вајара Рудолфа Валдеса. У Подлокању су свакој кући поделили немачке заставице и Хитлерове слике и наредили да приликом сваког уласка Немаца у село истакну заставице. Укућани су заставице и Хитлерове слике чували у кућама. Онда су све пунолетне мушкарце истерали на Херцеговачки пашњак, скинули их до паса и око њих поставили три митраљеза.³ Претресали су их и наређивали да донесу сакривено оружје. Оружје нису пронашли, али су покупили брисе и „коричњаке“. Народ је чекао стрељање. Изненада, у галопу, на коњу је дошао коњаник, разговарао

3 Нићифор Пејин, Мата Шећеров, „Завичајна хроника Новокнежевачког среза, Нови Кнежевац – Чока“, 1992, необјављена, архивирана у Библиотеци „Бранислав Нушић“, Нови Кнежевац.

с Немцима, и они су наредили облачење и одлазак кућама. Са собом су четрнаест виђених мештана повели у новокнежевачки затвор. Убили су глувонемог мештанина Душана Ступара Биљог, који је на нека њихова питања на немачком језику покушао да одговори рукама и гримасама. Кад им је пришао, они су осули рафал по њему.

Одмах је фашизам показао своје лице зла и мржње. У Банатском Аранђелову, Мокрину и Кикинди, 9. јануара 1942. без суђења стрељано је по 30 младића и девојака, под оптужбом да су били чланови Комунистичке партије. Из Подлокања је стрељано дванаест младића (у Банатском Аранђелову осам, а у Мокрину четири).⁴

4 Лука Надлачки, *Прејлед докуменџације о злочинима окупијашора и њихових сарадника на јодручју јорњеј Банаша, 1941–1944 јодине*, први део, Кикинда, 1956.

ИЗУВЕНИ ОПАНАК

Никола је некако претурио и овај рат преко главе. Сва су му деца остала жива. Дошло је ослобођење, настало је весеље, песма и халабука. Народ је долазио на конференције. Сваке друге вечери, сала код Чиче Батинице била је пуна. Народ је клицао слободи, славио Тита и рушио краља и Краљевину. Никола се повлачио у себе, пушио лулу коју је сам правио од зове и чоканице, одлазио у трњине украј баште и крио се у пољу. Ипак, чим изађе на улицу и сретне неког од комшија, седну на посечени багрем, приђу и други, сви из истих вукојебина, чворновати и тврди, гладни и мрки, па почну међусобни рат речима. Избегавао је да оде у кафану, али ђаво га лизне, па ипак оде. Унутра седе Чича и Миле Клепић. Хтео је да се окрене и изађе, али... Миле га је гласно зовнуо: „Улази, кога се бојиш!“ Није му се улазило. Већ су сва тројица преваспитавани због обавезног откупа и позивани у Унутрашњи одсек. Ипак, ушао је.

Миле му је додао столицу и бацио испред њега дуванкесу. Чича је отишао по флашу, насуо чаше, и онда су наздрављали, једну, па још једну... Никола се загледао у зид и упитао Чичу: „Шта је оно тамо?“ Чича каже: „Слика.“ Никола: „Видим да је слика, откуд он тамо?“ Чича: „Дођоше, скинуше онога, окачише овога. Сјаши Курта, па узјаши Мурта!“ Онда су сва тројица осули

паљбу: „Шта ћеш ти горе, силази, шлосеру један! Пуцао си из рова на нас, убијао, и сад се попео горе. Силази, силази!...“ Пљували су, пљували, па запевали: „Што нам нема, што нам нема од Дрине ведрине...“

У кафану је изненада ушао Тõма Лукић, сеоски ковач, здрав и јак човек. Шетао се по кафани, подизао рамена, прсио се. Никола га упита: „Ти, Тõмо нешто важно смераш, нешто би да кажеш?“ „Ето, добио сам част да идем на конгрес наше партије у Београд“, одговори Тõма.

Никола је устао. Изнад њега се подигао облачић дима када је рекао: „Шта ћеш тамо, бенетино једна, да пљешћеш и бучеш! Да подржаваш овог вашег лажова и преваранта, што је у оном нашем рату пуцао на нас!“ Тõма је севнуо очима, поцрвенео, па побледео. Никола је наставио: „Тако сам и ја 1920. предложен, с још једним Петровчанином, да идем у Сарајево, на скуп добровољаца, где су били присутни краљ Александар и генерал Стеван Хацић, командант Добровољачке дивизије, са пратњом. Ми смо му клицали, пљескали, поздрављали га, а он је на нас гледао попреко, као на руљу. Онда је почео да буче на нас, да се руга... И ми смо повикали, забукали... Носио је сабљу на десној страни, а ми смо му у рату опасали сабљу и с леве стране, да нас после рата 'боље сече'. Крварили смо за Краљевину, а он нас бацио у Банат, у баруштину, трску, жабе и комарце. Тако ћете и ви проћи.“

Тома је устао без речи и изашао из кафане.⁵ Због одласка у Сарајево на скуп добровољаца, Врточани су Николу прозвали ПОЛИТИЧАР.

5 Драгољуб Батиница, писмена изјава са потписом. Прича о Николи Пилиповићу.